

Andromaha – žena koju je sudbina snažno iskušavala

Domagoj Grečl

Ἀνδρομάχη·

φίλταθ' Ἑκτορ, ἀλλ' ἐγὼ τὴν σὴν χάριν
σοὶ καὶ ξυνήρων, εἴ τί σε σφάλλοι Κύπρις,
καὶ μαστὸν ἤδη πολλακίς νόθοισι σοῖς
ἐπέσχον, ἵνα σοι μηδὲν ἐνδοίην πικρόν.¹

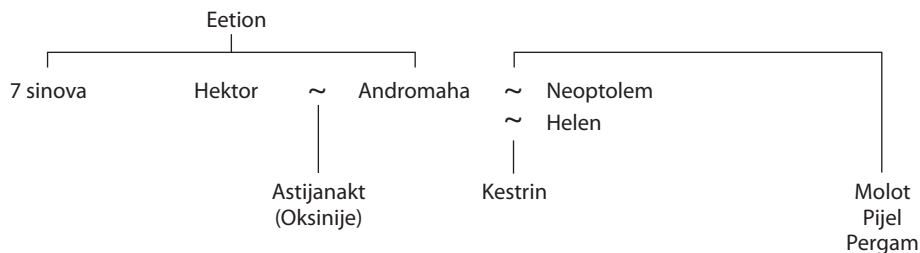
Hektorova supruga

Andromaha je kći kiličkoga kralja Eetiona, supruga Hektorova, majka Astijanaktova.² U Homerovo doba Kiličani su bili narod u Velikoj Frigiji podijeljen u dvije kneževine, od kojih je jedna imala sjedište u Tebi pod brdom Plakom, a druga u Lirnesu, gradu u Troadi. Kasnije su se odselili u Kilikiju, primorsku zemlju Male Azije na Sredozemnom moru naprama Cipru.

O Andromahi Homer kaže:

Andròmaha...

*darima obilna kći junačine Eetióna,
što je pòd brdom Plakom šumòvitim živio nekad,
tamo u Plakovoj Tébi, Kiličanom bijāše vlādār;
kći se za oklopnika za Hektora njegova uda. (Il. 6, 394–398)*

Otac Andromahin Eetion, kralj hipoplacke Tebe, spokojno je živio sa suprugom, kćerju i sedmoricom sinova sve dok Ahilej nije napao i razorio njegov grad.

¹ Andromaha: *O Hektore mi dragi, tebi za volju / ja ljubih s tobom [sc. tvoje inoče], smota l' tebe Kipranka, / i često sisu kopiletu podah tvom, / da bolom kakvim ne ranim ti srca tvog!* (Eur. *Andr.* 222–225).

² Konon (Κόνων) u svojoj zbirci *Διηγήσεις* (= *Priče*) navodi i Oksinija (Οξύνιος) kao brata Astijanaktova.

U istom danu Ahilej je ubio Eetiona i sve njegove sinove, ali je kralja sahranio sa svim počastima. Od kraljeve imovine Ahilej je uzeo samo konja Pedasa:

*...u pòvodu dobrog Autòmedon Pedasa doda
(Eetiònov grad osvojivši njega Ahilēj
dobi, a smrtni konj taj i besmrtne stizaše konje) (Il. 16, 152–154)*

i formingu na kojoj je znao svirati i uz nju pjevati:

*[Ahilej] formingom srce veseli
zvonkom, umjetnom krasnom; na njojzi je srebrni konjic,
grad je Eetiònov razòrivši iz plijēna nju on
uzeo. Njome je srce veselio slavu junákā
pjevajuć... (Il. 9, 186–190)*

Nakon što je Ahilej ubio njezina oca i sedmero braće, a njezinu majku, koja je oslobođena iz ropstva, ubila Artemida strelicom, Andromaha je potpuno ovisna o Hektoru uz koga je prionula vjernom ljubavlju.

Pri njezinoj udaji počastila ju je Afrodita poklonom:

*... [povezaču] zlatna joj da Afrodíta
ù dān kada je k sebi sjajnošljemac òdvede Hektor
Eetiònu iz dvora darívāv je darima silnim (Il. 22, 470 i d.),*

zato joj Homer i kaže πολύδωρος (= darima bogata, *Il. 6, 394*).

Da je ona njegova dostojna družica, vidimo osobito u njezinu čuvenom razgovoru s Hektorom u 6. pjevanju *Ilijade*. Potresno je njezino jadikovanje pri pogledu na Ahilejevo povlačenje Hektorova mrtvog tijela u 22. pjevanju *Ilijade* i njezino oplakivanje Hektora na odru u 24. pjevanju *Ilijade*. Već ovdje (tj. *Il. 24, 734* i d.) predosjeća ona drugi udarac koji će je pogoditi: gubitak njezina sina Astijanakta čiju su smrt pri osvojenju Troje ili poslije osvojenja prikazali poslijehomerski ep i tragedija. Pri podjeli plijena ona je pripala Neoptolemu. Od Hermione optužena za čarobnjaštvo, Andromaha kod Euripida sjajno brani svoje pravo kao majka i supruga protiv tendenciozno prikazane bezdušne i neženstvene Lakonke, a napokon je spašava stari Pelej. Na kraju objavljuje Tetida da Andromaha, jer je u to vrijeme Neoptolem već ubijen, mora slijediti Helena u Epir gdje će Molot (kod Pausanije Pijel) kao posljednji Eaković postati praotac moloških kraljeva. Po Daretu (*Dar. 42–43*), Helen ju je od Agamemnona već u Troji izmolio i otišao je s njom i Hekabom u Hersones. U Epiru, gdje su Helen i Andromaha osnovali novu Troju, sreo ih je Eneja na svome lutanju. Kestrin, sin Helena i Andromahe, dao je ime pokrajini Kestrini: *Takozvano područje Kestrina je dobilo ime po Helenovu sinu Kestrinu.* (*Paus. 2, 23*)

O sudbini Andromahinoj govori Pausanija: *Kad je Troja porušena, ovaj (Pir Ahilejev) je prvi napustio misao povratka u Tesaliju i, na temelju proricanja Hele-*

nova, prispio je u Epir i tu se nastanio. S Hermionom nije imao djece, a s Andromahom je imao Molota, Pijela i najmlađeg Pergama. Helenu je Andromaha rodila sina Kestrina jer se udala za Helena pošto je Pir (Ahilejev) ubijen u Delfima. Kad je Helen na samrti ostavio vladu Pirovu sinu Molotu, Kestrin je s onim Epircima, koji su to htjeli, zauzeo onaj dio zemlje preko rijeke Tijamide. Pergam je prešao u Aziju, ubio Areja koji je vladao u Teutraniji, pošto je s njim zametnuo dvoboj za vlast, i dao ime gradu koje i sada po njemu nosi. Andromaha ga je pratila na putu pa i sada se u gradu nalazi njezin herojski spomenik [ἡρώων]. Pijel je ostao na istom mjestu u Epiru i od njega vuče podrijetlo Eaković Pir i njegovi preci, a ne od Molota. (Paus. 1, 11)

Homer (*Il.* 24, 723) za Andromahu kaže da je bjeloruka (λευκώλενος), Ovidije (*Ars* 2, 645) veli da je prekrupna (*spatiosior*), a Daret (*Dar.* 12) velikodušno nabraja njezine karakteristike (svijetlih očiju, bijele puti, visoka, ljepolika, skromna, mudra, čedna, ljubazna).

Andromahina je majka umrla u kući svoga oca jer je hipoplačka Teba bila razorena. Otac Andromahine majke svoju je kćer otkupio i poveo kući. Majka Andromahina umrla je naglo bez bolesti. Kada tko umre naglom smrću, Homer drži da ga je ustrijelila Artemida, ako je žensko, ili Apolon, ako je muško. Posljednje godine Trojanskoga rata, poslije potresnog oproštaja s Hektorom, Andromaha je doživjela još dva udarca sudbine: smrt supruga i sina.

Kad je Hektor poginuo i Ahilej mrcvari njegovo mrtvo tijelo, Andromaha ovako nariče:

*Hektore, nesretne l' mene! Sudbinē se rodismo iste,
nās dvoje:³ ti u Troji u dvorima Prijama kralja,
à jā se rodih u Tébi pod gorom šumovitim Plakom
Etiónu u dvorma; othranio me je malu
nesretnik zlosretnu mene! Ej rodio da me i nije!
Pòd zemlju ti dubòko Aídu ideš sad ù dōm,
a u dvorima mene udovicu ostavljaš evo
ù mrskōj tuzi, a naše dijete ludo je jošte,
koje smo nesretni mi poròdili; nećeš ti njemu,
Hektore, obrana biti, jer mrtav si, niti on tebi;
ako plačnome on i umakne ahejskom ratu,
u budućnosti muke i nēvōljā imat će vazda,
jerbo će njegove drūgī oranice manjiti ljudi.
A sirotòvānja dan dječaku otima drūge,*

³ *Nās dvoje* – T. Maretić u svojoj *Gramatici* (3. izd., § 132c) kaže da u nekim dvorječnim vezama može druga riječ postati enklitika i gubi svoj naglasak, a prva (jednosložna) riječ mjesto dugosilaznog dobiva dugouzlazni naglasak. Tako u našem primjeru mjesto *nās dvōje* imamo *nās dvoje*. Time je metrički ostvaren daktil.

*sasvim je oboren tada, i lica mu puna su suza;
zlopatec dolazi on k prijateljima svojega oca,
od njih za struku jednog, a drugog za košulju vuče;
gdjekojem bude ga žao, pa vrčić dade mu mali,
usne okvasi njim, al nè može okvasit grla.
Dječak što ima i oca i majku od gozbe ga riva,
rukama njega lupa i grdnim ga riječima psuje:
'Odlaz' odávdē, tvoj se među nama otac ne gosti' (Il. 22, 477–498)*

a ovako plače nad Hektorovim tijelom na odru:
*Mlad za živòta si pòšò, o mužu! Udovicu mene
ù kući ostavljaš ti: a dijète nam ludo je jošte,
koje smo nesretno mi porodili, a da će ono
doći do napona nè mnīm; sa vrha prije će ovaj
srušit se grad, jer tebe čuvara mu nesta, a ti si
branio grad nam i djecu spasavao ludu i žene
čestite. One će brzo u dubokim lađama otić
i među njima ja... (Il. 24, 725–732)*

Slika 1: Posljednji Hektorov posjet svojoj obitelji prije dvoboja s Ahilejem: Astijanakt na Andromahinim koljenima proteže se da bi dotakao očevu kacigu

Andromahi ne prijeti smrt, nego ropstvo sa svim njegovim zlima, kako joj lijepo kaže Hektor:

*...kòliko žalim tebe mjedènhalja kad te Ahejac
suznu koji odvede slobode ti uzevši danak.
Kada ùza stān budeš u Argosu živeći tkala
drugoj i nosila budeš iz vrutka Mesèidskōg vodu
ili iz Hiperskoga, – prekò voljē òd nuždē teške,
onda će reći tko kad vidi te suze gdje roniš:
'To je Hektora žena, konjòkrotama u boju
on je prednjačio Trojcem kad Ilij osvajan bjěše.'
Tako će reći, a tebe još veća snāci će tuga
zā mužem takvim... (Il. 6, 454–463)*

Nakon groznog kraja njezina sina Astijanakta morala je Andromaha slijediti Neoptolema u Ftiju ili u zemlju Mološana, gdje mu je rodila Molota, praoca kasnijih moloških (epirskih) kraljeva. Konflikt između Andromahe i Hermione, Neoptolemove ljubomorne, bezdjetne supruge, prikazuje Euripidova tragedija *Andromaha*. U Vergilijevoj *Eneidi* Andromahu su pri ženidbi Neoptolema i Hermione dali za ženu isto tako odvedenom trojanskom vraču Helenu:

*A iz sažgane ja [priča Andromaha] domājē po vodama lutah
i kičeljstvo⁴ sina Ahilova oholog momka
trpljah, rodih u ropstvu; – za Ledinom unukom potlje
on je Hermionōm pošo oženit se u Lakedemon
i on Helenu mene tad ostavi – robinju robu. (Aen. 3, 325–329)*

Pausanija, naprotiv, slijedi izvor da se Andromaha udala za Helena tek nakon Neoptolemove smrti i tada je postala kraljica Epira.

Poslije Neoptolemove smrti, dakle, oženio se Andromahom njezin djever Helen, koji je osnovao Butrot u Epiru, gdje ga je Eneja našao. O tome Eneja pripovijeda:

*Nevjerovni nam glasi do ušiju dođoše ovdje,
da sin Prijamov Helen gradōvima argolskim vlada,
da Eakída Pira i ženu dobi i žezlo,
i za zemljaka da se Andrōmaha udala opet. (Aen. 3, 294–297)*

Astijanakt

Hektorovu i Andromahinu sinu Astijanaktu zapravo je ime Skamandrije, po istoimenjoj rijeci u Troadi, ali su ga Trojanci nazvali Astijanaktom:

*Hektor je njega zvao Skamàndrijem, a Astijànakt
zvāhu ga drugi, jer Ílij je sam spasāvō im Hektor... (Il. 6, 402–403)*

⁴ Opet jedan Maretićev regionalizam; *kičeljstvo* ili *kičeljivost* = nadutost, oholost, razmetljivost.

*À sad će trpjeti mnogo izgubivši miloga oca
sin naš Astijanakt, kog Trojci nazívajū tako,
jer si im sām tī [tj. Hektor] vrata i zidove branio duge. (Il. 22, 505–507)*

Imenom Astijanakt prozvan je u čast njegova oca da se označi Hektorova djelatnost u obrani grada (ἄστυ-ávaξ – vladar grada, zaštitnik). Posljednjih godina Trojanskoga rata Astijanakt je bio još nejakio dijete. Poslije Hektorove pogibije i razaranja Troje Grci su, po savjetu Odisejevu ili Kalhantovu, odlučili da bace Astijanakta s kule kako ne bi postao očev osvjetnik: *Lesho⁵ kaže da je taj sin [sc. Astijanakt] poginuo jer su ga bacili s kule, da to nije bila odluka Helenâ, već je Neoptolem na vlastitu ruku tako htio.* (Paus. 10, 25)

Po drugoj verziji, Astijanakta je ubio Neoptolem na žrtveniku Zeusa Herkeja,⁶ ili je pak dječak sam skočio sa zidina Troje. Prema kasnijem predanju Astijanakt nije ubijen već je osnovao novu Troju.

U *Ilijadi* Andromaha kao da je naslućivala Astijanaktovu smrt:

*...a mene ćeš, đijete moje,
pratiti ti, da ondje nedòstòjne poslove radiš
robujúc tvrdome kom gospodaru, il će te koji
zà rūku uzet Ahéjac i s kule ù smrt te jadnu
baciti srdeći se, što brata mu nekada Hektor
ubi il oca il sina, jer premnogi zube Ahejci
s golemom složiše zemljom pod rukom Hektora divnog;
blag bo ti nè bješe otac u boju pogubnom, sinko,
zato i ridaju sada za njime ljudi po gradu. –
Ròditeljma si plač neizrèčen zādō i tugu,
Hektore! À jā tužit i jādovat najvećma imam,
jer mi umiruć nijesi sa odra pružio ruke
nit si mi mudru riječ izustio, da bih se vazda
sjećala nje, po danu, po noći, roneći suze. (Il. 24, 732–745)*

Što se ovdje jedna Andromaha boji da bi se moglo njezinu sinu Astijanaktu dogoditi, to mu se po kasnijem grčkom pričanju i dogodilo kad su Grci osvojili Troju: bacio ga je s kule Ahilejev sin Neoptolem jer se bojao da bi Hektorov sin mogao nekad osvetiti na njemu smrt svoga oca.

Kad su poslije pokolja u Troji Agamemnonovi ljudi prešli na pljačku, spališe grad, podijeliše plijen, razoriše zidine i priniješe žrtve paljenice svojim bogovima. Skupština je raspravljala o tome što treba učiniti s maloljetnim Hektorovim sinom Astijanaktom. Odisej je preporučio da se potajno pobiju Prijamovi nasljednici, a

⁵ Λέσχος (kod Pausanije Λέσχωος) – grčki epski pjesnik; spominje se kao autor *Male Ilijade*.

⁶ Ἐρκεῖος – dvorišni, kućni; epitet Zeusa kao zaštitnika doma i obitelji.

Kalhant je odredio djetetovu sudbinu proričući da će Astijanakt, ako ostane živ, osvetiti svoje roditelje i svoj grad. Iako su se ostali susprezali da ubiju maloljetno dijete, Odisej ga dobrovoljno baci s tvrđave. Po drugima je Neoptolem, kome je kao plijen pripala Hektorova udovica Andromaha, dohvatio Astijanakta iz njezina naručja i, ne bi li izvršio nalog koji je objavila skupština, uhvatio ga za jednu nogu, zavitlao oko glave i bacio na stijenu, daleko dolje ispod sebe. Ili pak da je dijete samo skočilo sa zida u trenutku kad je Odisej izricao Kalhantovo proročanstvo i prizivao bogove da odobre okrutni obred.

Slika 2: Neoptolem je uhvatio Astijanakta za nogu i njegovim tijelom udara Prijama koji je bačen na žrtvenik Zeusa Herkeja

Brak Neoptolemov i Hermionin. Orest

Poslije razaranja Troje, pri podjeli plijena, Andromaha je pripala Ahilejevu i Deidamejinu sinu Neoptolemu, koji se često spominje i pod imenom Pir jer je začet u vrijeme dok je Ahilej, preobučen u djevojku, kao Pira, boravio među kćerima kralja Likomeda na otoku Skiru. S Neoptolemom je otišla najprije u Trakiju, a zatim u Ftiju gdje mu je rodila tri sina: Molota, Pergama i Pijela. Uskoro dolazi do sukoba između Andromahe i Neoptolemove supruge Hermione, koja je strankinju optužila za čarobnjaštvo i na sve načine pokušavala da uništi ne samo nju već i njezinu djecu.

Hermiona je jedina kći spartanskoga kralja Menelaja i Helene. Za vrijeme Trojanskoga rata Menelaj je obećao da će svoju kćer udati za Ahilejeva sina Neoptolema. Svadba Neoptolema i Hermione proslavljena je poslije razaranja Troje te Menelajeva i Helenina povratka u Spartu:

*...a on [sc. Menelaj] ... s prijateljima mnogima slavi
 u kući svojoj sina i kćeri nezázorně svadbu;
 za sina razbivojske Ahileja kćer je udavo,
 jer se pod Trojom bješe privolio, obreko bješe
 dati je njemu, i sada izvršiše svadbu im bozi.
 Sad je Menelaje s korjima i s kolima šiljaše na put
 gradu mirmidōnskōm slavnom veōma, gdje vladaše zet mu... (Od. 4, 3–9)*

Prema kasnijoj verziji, Menelaj je udao Hermionu za Agamemnonova sina Oresta, ali je za vrijeme Trojanskoga rata, da bi osigurao sudjelovanje Ahilejeva sina u osvajanju Troje, njezinu ruku obećao Neoptolemu. Kad je Troja razorena i kad su se grčki junaci vratili u domovinu, Neoptolem je došao Orestu i zahtijevao da mu se preda Hermiona. Budući da ga je Orest preklinjao da odustane od toga zahtjeva, Neoptolem mu je oteo suprugu. Brak Hermione i Neoptolema nije bio sretan. Neoptolem je naime doveo iz Troje u svoj dvor Hektorovu udovicu Andromahu, koja mu je rodila sina Molota. Hermiona, koja je ostala bez djece, pod svaku je cijenu željela da se oslobodi svoje suparnice i njezina djeteta. Kad je Neoptolem otišao u Delfe da pita bogove zašto su mu uskratili potomstvo, Hermiona je uz Menelajevu pomoć pokušala ubiti Andromahu i njezina sina, no Hektorovu je udovicu spasio stari Pelej. U međuvremenu je Orest kovao spletke protiv Neoptolema. Poslije Neoptolemove smrti Orest je ponovo dobio Hermionu koja mu je rodila sina Tisamena: *Kad je Orest umro, vlast [u Argu i Sparti] preuzeo je Tisamen, sin Menelajevе kćeri Hermione i Oresta.* (Paus. 2, 18)

Neoptolemov djed Pelej spasio je Andromahu i svoga praunuka. Poslije Neoptolemove smrti Tetida je naložila da se Andromaha uda za svoga djevera Helena i da s njim ode u Epir gdje će njezin sin postati praotac kraljevske kuće. U Epiru su supružnici osnovali novu Troju; tamo ih je našao Eneja na svome putu za Italiju. Poslije Helenove smrti Andromaha je sa sinom Pergamom otišla u Misiju; njezin je sin osnovao grad Pergam, a Andromahi su tamo iskazivane božanske počasti. Umrla je u Pergamu.

Rastanak Hektora i Andromahe

U šestoj knjizi *Ilijade* dirljivo je prikazan Andromahin i Hektorov rastanak prije Hektorova odlaska u boj, u kome ga je čekala smrt. Nakon pada Troje Andromaha je odvedena u Grčku kao robinja.

Hektorov oproštaj s njegovom ženom Andromahom i nejakim sinom daje sliku porodične sreće koju ruši predosjećaj budućih nevolja. Neustrašivi Hektor, prika-

zan kao nježni otac i muž, pa vjerna Andromaha i dijete koje se plaši konjske grive na očevoj kacigi te svojim plačem izaziva osmijeh roditelja i samim tim ublažuje napetost njihova razgovora – svi su osjenjeni tragikom predstojeće propasti Troje. Taj prizor uživa zaslužen glas u svjetskoj književnosti i jedan je od izrazitih uzora Homerove „humanosti”.

Slika 3: Sergej Petrovič Postnikov, *Hektorov oproštaj s Andromahom*

Andromaha je opomenula Hektora da zapadnu stranu zida „blizu smokve”, odakle se grad najlakše može napasti, treba dodatno utvrditi:

*Kòd smokvè deder ljude uredi, odáklè se može
najlakše ù grād uníci, osvojit se bedemi mogu.
Triput su ònamo došli i kušali prvi junaci
òkolo Ajanta oba i òkolo oba Atrída
i Idomèneja dičnog i junačkog još Dioméda:
il im je koji vješt u prorícānju rekao čovjek,
ili ih navodi same i potiče njihovo srce. (Il. 6, 433–439)*

Andromaha – „glavna“ Hektorova žena

Iako smo navikli smatrati Andromahu idealom lijepe, plemenite, brižne žene i majke, iako nam je ona postala uzorom supružinske vjernosti, ne smijemo zanemariti jednu činjenicu. Naime, mi danas sudimo o Andromahi sa stajališta monogamijskoga braka, no nemojmo zaboraviti da Andromaha živi sa svojim mužem Hektorom na trojanskome dvoru. Njezin svekar Prijam vrlo je bogat i živi u veličanstvenoj palači kao orijentalni vladar: ima harem i više inoča. Naravno da u takvoj sredini živi i Hektor sa svojom ženom. U kojoj je dakle mjeri Andromaha odana mužu? Ona je njegova glavna žena uz više inoča te je često šutke morala podnositi da je Hektor u krevetu s kojom inočom ili je pak morala dojiti njegovo „izvanbračno” dijete. Tä ona i sama priznaje:

*O Hektore mi dragi, tebi za volju
ja ljubih s tobom [tvoje inoče], smota l' tebe Kipranka,
i često sisu kopiletu podah tvom,
da bolom kakvim ne ranim ti srca tvog!* (Eur. *Andr.* 222–225)

A Hekaba ovako „tješi” svoju snahu koja je nakon Hektorove smrti pripala Neoptolemu:

*Al, dijete drago, Hektorovu pusti kob,
jer suze tvoje njega neće izbavit.
Ti svoga gospodara sadašnjega štuj, –
milote čudi svoje nemoj kratit mu!* (Eur. *Tro.* 697–700)

Ne zaboravimo da je Andromaha nakon Hektorove pogibije postala robinja i žena Neoptoleмова, a nakon Neoptolemове smrti „određena” je svome djeveru (Hektorovu bratu) Helenu za ženu.

Andromaha kod Euripida

Odjeci Peloponeskoga rata čuju se u *Andromahi*, tragediji koja je više nego drugi Euripidovi komadi prožeta neprijateljskim osjećajem prema Sparti. Andromaha je kao ratni plijen odvedena u Ftiju gdje je nasilu postala priležnicom Ahilejeva sina Neoptolema. Njemu rađa sina Molota. No Neoptolem je već bio oženjen Menelajevom kćerkom Hermionom, ali ona mu ne može dati djece jer je nerotkinja. Za vrijeme Neoptolemове odsutnosti Hermiona, puna mržnje, pokušava uz pomoć svoga oca Menelaja, koji je došao iz Sparte, ubiti Andromahu i njezina sina. Andromaha je Molota poslala potajno iz Ftije, a ona je kao pribjegar potražila pomoć pred hramom Tetidinim. Dvostruko ubojstvo spriječio je u posljednji čas Ahilejev stari otac Pelej. Menelaj je dramski negativac s čijim kukavnim osobinama pjesnik vrlo otvoreno provodi antispartansku propagandu. Njegovi su mračni planovi blizu tome da uspiju, a kor žena iz Ftije

žali Andromahu, ali joj ne može pomoći. Ipak, Menelaj nije računao sa snagom koja je još uvijek živa u starom Peleju, Neoptolemovu djedu. Pelej dolazi i u agonu zadaje kukavičkom spartanskom kralju i još k tome čitavoj njegovoj zemlji takav moralni poraz da Menelaj ostavlja Hermionu na cjedilu i sramotno se povlači.

Svjesna zločina što ga je htjela počinuti, Hermiona se boji osvete svoga muža Neoptolema, ali je spašava Orest koji se iznenada pojavio nakon što je u Delfima svojim spletkama uzrokovao Neoptolemovu smrt. Naime, Orest je objedio Neoptolema da je došao opljačkati Apolonov hram; Delfljani su ga ubili.

Orest odvodi Hermionu... Donose mrtvo Neoptolemovo tijelo, a Tetida, kao *dea ex machina*, privodi dramu kraju radosnim obećanjima navješćujući buduću sudbinu Andromahe i njezina sina: Andromaha će postati ženom trojanskoga vrača Helena, Molot utemeljiteljem mološke dinastije, dok će Pelej, uzdignut među bogove, s Tetidom i Ahilejem vječno živjeti u Nerejevim dvorima.

Euripid je prvi učinio glavnim likom tragedije Hektorovu ženu Andromahu. Ta tragedija prikazuje tužni život Hektorove udovice Andromahe, zarobljenice i robinje kralja Neoptolema, Ahilejeva sina. Neoptoleмова žena Hermiona i njezin otac Menelaj, smatrajući Andromahu opasnom suparnicom, odluče da je pogube. Euripid se koristio tim predmetom da bi crnim bojama naslikao Spartance. Nasuprot Ateni, tome pribježištu stradajućih i uvrijeđenih, osloncem pravičnosti, Sparta je prikazana kao rasadnik surovosti i izdajstva. Menelaj je predstavnik svoje domovine u svim njezinim negativnim crtama. Da bi izvukao iz hrama Andromahu, koja je našla pribježište na oltaru, on joj prijeti da će joj ubiti sina, a kad nesretna mati odluči da žrtvuje svoj život za spas svoga djeteta i izlazi iz nepovredivoga pribježišta, Menelaj predaje njezina sina Hermioni, koja je i dijete osudila na smrt. Ozlojeđena Menelajevom izdajom, Andromaha bjesni znamenitim govorom protiv Sparte, što je trebalo da odgovara raspoloženju atenskoga demosa prožetog mržnjom prema Peloponesu:

*O rode, svim na svijetu ljudma najmrži,
podmukla vijeća leglo, Sparte stanari,
u laži prvaci, u pletkam' vještaci!
Sve prijevarno je, ništa zdravo, misli se
sveđ stranputicom krađu, – krivo štuje vas
sva Helada. Što nije u vas? Nema li
umorstva silna? Nijeste l' grdni lakomci?
Ne govorite l' jedno, drugo mislite?
Ej propali! A meni nije teška smrt
što ti [tj. Menelaj] je za me smisli... (Eur. Andr. 445–454)*

Zanimljivo je da se u drugom dijelu tragedije Andromaha uopće ne pojavljuje. Ukratko je spominje samo Tetida na kraju drame navodeći njezinu buduću vezu s vračem Helenom.

Andromaha je vidjela smrt najmilijih: muža i sinčića, a poslije se kao ratna zarobljenica mora pokoriti sudbini i postati ljubavnicom Neoptolemu, sinu ubojice svoga muža. U toj nasilnoj vezi rađa dijete, ali nema mira jer je potištena i ogorčena zbog mrskog suparništva Hermione, zakonite Neoptolemove žene. I konačno, određeno joj je da ponovno stupi u brak s Hèlenom.

Andromahu karakterizira neizmijerna nesreća. Kao ratni plijen došla je nasilu u Neoptolemovu ložnicu, ali muž njezina srca je Hektor. Njemu neprekidno lete njezine misli. U teškoj situaciji iz dna srca kidaju joj se riječi:

*Vojno, vojno!⁷ Oh da mi je,
sine Prijamov, branič sad
ruka tvoja i koplje!* (Eur. *Andr.* 523–525)

Andromaha se želi žrtvovati za nekoga sina, a uzvišen je i ozbiljan oprostaj u kojem patetičnost dostiže vrhunac:

*Ja, sinko, tvoja mati, mrijet da ne moraš,
sad ù Hād idem; ako smrti umakneš,
daj majke svoje, muka, smrti sjećaj se
i ocu svom, cjelivajuć ga cjelovom
i suze lijuć, ručicama grleć ga,
de kazuj kako trpjeh!* (Eur. *Andr.* 413-418)

U tragediji *Trojanke* prikazana je sudbina triju najnesretnijih žena koje su ostale bez svojih zaštitnika poslije propasti Troje: Andromahe, Hekabe i Kasandre.

Krotkoj udovici Hektorovoj, Andromahi, oduzimaju njezina maloljetnog sina da ga bace s vrha trojanske kule.

Trojanke se u potpunosti bave patnjom, onom patnjom što je ljudima donosi rat. Tu od Andromahe, koja je Neoptolemov dio plijena, otrgnu malog Astijanakta da ga hitnu s jedne trojanske kule. Bio je to Odisejev savjet da se budući osvjetnik Troje ne ostavi na životu.

Oštre strelice protiv Helenâ s jakom ironijom nalazimo u Hekabinim riječima kad se sprema u Hektorovu štitu sahraniti svirepo ubijena unuka Astijanakta:

*Vi, veći kopljem nego duhom jùnāci,
što prepadoste se dječaka, Āhējci,
i smakoste ga grozno?...* (Eur. *Tro.* 1158–1160)

Andromaha kod Homera

Andromaha je žena „dobroga” Prijamova sina Hektora, zaštitnika grada i zapovjednika obrambene vojske. Kao kći kralja hipoplačke Tebe, Andromaha je udajom ušla u Prijamovu kraljevsku porodicu, tj. u trojansku dinastiju.

⁷ U originalu: ὦ πόσις πόσις, tj. mûžu, mûžu!

Hektorova žena triput nam je podrobno predstavljena: u 6, 8. i 24. pjevanju. Prvi nastup u 6. pjevanju daje osnovni ton: Hektor je došao s bojnoga polja u grad kamo ga je poslao vrač Helen da kaže majci Hekabi neka pođe s trojanskim ženama u hram božice Atene, zaštitnice grada, i ponese joj na dar najljepši plašt; i neka se sve žene pomole božici i obećaju joj svečane žrtve ne bi li se smilovala i zaštitila Trojance od velikog pokolja. Na putu je Hektor svratio i u vlastiti dom, ali ni ženu ni sina nije našao kod kuće. Andromaha je sa sinom pošla na ilijsku kulu i tamo γοώωσά τε μυρομένη τε (*ridala, plakala ljuto, Il. 6, 373*). Kad se Hektor ponovno uputio na bojno polje, došla mu je kod Skejskih vrata u susret žena – iza nje dvorkinja

*noseć na prsima sina bezàzlenōg, ludo dijete,
ljubljenog Hektoru sina, a zvijezdi lijepōj sličnog... (Il. 6, 400–401)*

Dijete je pri tom u nerazdvojuv jedinstvu s majkom, kako pokazuju riječi ἦ γε ξὺν παιδί (*sa sinom, Il. 6, 372*). Taj se tijesni odnos majka – dijete inače ne nalazi više nigdje ni u *Ilijadi* ni u *Odiseji*. Dok se Hektor još blago smiješio pri pogledu na Astijanakta, Andromaha δάκρυ χέουσα (*suze prolijevajuć, Il. 6, 405*) pristupila je k mužu, uhvatila njegovu ruku i ovako započela svoj dugi molbeni govor:

*Zloćane, sà svōg ćeš srca postradat, a nije ti žao
ludoga čeda ni mene sirōtē; udovica brzo
ja ću se nazvati tvoja, jer tebe će ubit Ahéjci
kada odàsvud nahrupe, a meni bolje bi bilo
onda pōd zemlju zaći, bez tebe kad budem, jer svoje
ti kad nađeš skončánje, tad utjehe imati neću
druge, već tugu, kad oca ni gospođe matere nemam... (Il. 6, 407–413)*

Iz Andromahinih riječi vidimo da se prva njezina misao odnosi na muža, druga na dijete, a tek treća na nju samu! Ona nabraja argumente jer ne želi svoga muža žrtvovati u ratu i time njezin lik poprima jedinstvenu konturu. Više nikakve topline za nju na ovome svijetu nema ako se Hektor ne vrati: jer ona više nema ni oca – ni braću (svih sedmero braće ubio joj je Ahilej u jednome danu) – ni majku:

*Tako si, Hektore, ti mi i otac i gospođa majka,
ti si mi brat i mlađahni muž; al smiluj se sada
i dāj ostani ovdje na kuli, udovicom žēnē
svoje ne ostavi sad ni siročetom djeteta svoga. (Il. 6, 429–432)*

Hektor joj zatim dugo govori o domovini i dužnosti, te se oprašta od sinčića nježnom molitvom punom očinskog i plemenitog ponosa:

*Zeuse i ostali bozi, i ovome, sinu mi dajte
da on, kako sam ja, među Trojcima predičan bude,
snagom da bude dobar i Ilijem krepko da vlada,*

*da rekne tko: 'od oca je taj valjaniji mnogo',
kad bude iz boja išo; da odoru krvavu nosi
ubiv dušmana, i mati u duši da se veseli. (Il. 6, 476–481)*

Kad to izgovori, on

*...miloj ženi dječaka u naručje metne,
ona se plačuć nasmije i k mirisnim grudima svojim
privije čedo, a mužju, kad opazi, bude je žao... (Il. 6, 482–484)*

Tada, milujući ženu, Hektor joj govori utješne, sasvim privatne riječi

*...a žena u dvore mila mu pođe
često se osvrćuć za njim i bujne roneći suze... (Il. 6, 495–496)*

Na kraju te scene nalazi se slična riječ kojom je Andromahina osnovna situacija već na početku označena: γόος (*jadanje, oplakivanje*).

Slika 4: Giorgio de Chirico, *Hektor i Andromaha*

U Andromahi koja plače prikazuje Homer načelno žrtvu. Tužaljka kojom ona u 24. pjevanju oplakuje svoga muža, kad je Hektorovo tijelo na odru, tu će sliku samo produbiti. Spomenut ću jednu drugu, na prvi pogled sasvim beznačajnu

scenu u kojoj postaje jasno kako Homer brižno zaokružuje prikazivanje Andromahina lika. U 8. pjevanju poziva Hektor suborce u napad na ahejske utvrde. Tada on govori svojim konjima:

*Ksante i Podarže ti i Etone ì divnī Lampe,
sada mi platite njegu što njome vas čaščaše mnogo
moja Andròmaha, kći junačine Eetióna;
medenu pšenicu vama Andròmaha davaše prvim,
vina vam mijêšāše ona da pijete, srce l' vas nutka,
prije no samom meni, što držim se da sam joj mlād muž. (Il. 8, 185–190)*

To je samo *mali* primjer koji ovdje daje Andromaha, ali vrlo karakterističan: supruga koja se za ono što pripada njezinu mužu brine tako kao za njega; jer što njemu pripada, to je dio njega i to postaje njezina briga: što ona čini za njegove konje, čini za njega. Andromaha živi samo za Hektora. Kad ona moli za njegov život, ona moli za svoj. Njezina identifikacija s mužem je potpuna. I upravo zato ona unaprijed sebe određuje kao žrtvu. Žena kao Andromaha – kako pokazuje Homer –, stavlajući samu sebe u pozadinu (ali je upravo pri tom sretna), nužno mora ulogu žrtve preuzeti na sebe.

Etimologija

Ἀνδρομάχη = ἀνήρ, ἀνδρός („muškarac, čovjek”) + μάχη („bitka, boj”). H. Frisk (Frisk 1960: I/105) ovako objašnjava ime Andromaha: „Tako nazvana jer je njezin muž u muškim bitkama kao doma.”

Zanimljivo je kako na različitim jezicima objašnjavaju ime Andromaha: „man battler” i „fighter of men” (engleski), „celle qui combat les hommes” (francuski), „bitka muškaraca” i „čovjekova bitka” (hrvatski), „Manneskämpferin” i „die Männer bekämpfende” (njemački), „vojujuščaja s mužem” i „mužestvennaja” (ruski), „colei che combatte gli uomini” (talijanski)...

Izbor iz djela s motivom Andromahe

KIPARSTVO: Bertel Thorvaldsen, *Oproštaj Hektora s Andromahom* (reljef, oko 1837), Kopenhagen, Thorvaldsenov muzej.

SLIKARSTVO: *Neoptolem ubija Prijama* (550–540. pr. Kr.), atička crnofiguralna amfora iz Vulcija, London, British Museum; *Andromaha, Astijanakt i Hektor* (370–360. pr. Kr.), apulijski crvenofiguralni krater, Ruvo di Puglia, Nacionalni arheološki muzej *Jatta*; Anton Pavlovič Losenko, *Hektorov oproštaj s Andromahom* (1773), Moskva, Tretjakovska galerija; Jacques Louis David, *Andromaha nad Hektorovim mrtvim tijelom* (1783), Pariz, Louvre; Pierre Narcisse Guérin, *Andromaha i Pir* (1813), Pariz, Louvre; Johann Heinrich Wilhelm

Tischbein, *Hektorov oproštaj s Andromahom* (1812), Oldenburg, Donjosaski zemaljski muzej za umjetnost i povijest kulture; Sergej Petrovič Postnikov, *Hektorov oproštaj s Andromahom* (1863), Čeljabinsk, Čeljabinski državni muzej likovnih umjetnosti; Frederic Leighton, *Zarobljena Andromaha* (1888), Manchester, Umjetnička galerija; Giorgio de Chirico, *Hektor i Andromaha* (1917), Rim, Nacionalna galerija moderne i suvremene umjetnosti.

DRAMSKA OBRADA: Euripid, *Trojanke i Andromaha*; Antifont, *Andromaha*; Nevije, *Odlazak Hektora ili Andromaha*; Enije, *Andromaha zarobljenica*; Akcije, *Trojanke*; Seneka, *Trojanke*; Jean Racine, *Andromaha* (1667); Pavel Aleksandrovič Katenin,⁸ *Andromaha* (postavljena 1827); Ferdinand Bruckner (zapravo Theodor Tagger), *Pir i Andromaha* (1951); Marijan Matković, *Andromaha* (drugi dio dramoletske trilogije *Trojom uklete*, 1972).

GLAZBA: Herbert Windt, *Andromaha* (praizvedba 1932. u Berlinu); Camille Saint-Saëns, Scenska glazba za Racineovu *Andromahu* (1909).

FILM: *Helena Trojanska* (1956), R (= režija) Robert Wise, A (= Andromaha) Patricia Marmont; *Trojanski rat* (1961), R Giorgio Ferroni, A Luciana Angiolillo; *Ahilejeva srdžba* (1962), R Marino Girolami, A Tina Gloriani; *Trojanke* (1971), R Michael Cacoyannis, A Vanessa Redgrave; *Troja* (2004), R Wolfgang Petersen, A Saffron Burrows; *Troja: Pad grada* (TV serija, 2018), R Owen Harris, Mark Brozel i John Strickland, A Chloe Pirrie.

OSTALO: U drami Friedricha Schillera *Razbojnici* (Drugi čin, Drugi prizor) pjeva Amalia von Edlreich pjesmu o Hektorovu oproštaju s Andromahom. Schiller je tu pjesmu naročito volio i više ju je puta dotjerivao. Poznata je pod nazivom *Hektorov oproštaj*.

U čast Andromahe nazvan je asteroid (175) Andromaha, otkriven godine 1877.

Izvori

Kratice antičkih djela

Aen. – Vergilii *Aeneis*

Andr. – Euripidis *Andromache*

Ars – Ovidii *Ars amatoria*

Dar. – Daretis Phrygii *De excidio Troiae historia*

Il. – Homeri *Ilias*

Od. – Homeri *Odyssea*

Paus. – Pausaniae *Graeciae descriptio*

Tro. – Euripidis *Troades*

⁸ P. A. Katenin (1792–1853) – posljednji klasicist među ruskim dramatičarima.

Literatura i prijevodi

- Euripid. 1988. *Andromaha i Trojanke*. u: Eshil – Sofoklo – Euripid: *Sabrane grčke tragedije*, prev. Koloman Rac. Beograd: Vrhunci civilizacije.
- Frisk, Hjalmar. 1960. *Griechisches etymologisches Wörterbuch* Band I. Heidelberg.
- Homerova Ilijada*. ⁶1961. Prev. Tomo Maretić. Zagreb: Matica hrvatska.
- Homerova Odiseja*. ⁵1961. Prev. Tomo Maretić. Zagreb: Matica hrvatska.
- Pauzanija. ²2008. *Vodič po Heladi*, prev. Uroš Pasini. Split: Književni krug.
- Vergilije. 1932. *Eneida*. u: *Djela P. Vergila Marona*, prev. T. Maretić. Zagreb: JAZU.

Izvori slika

- Slika 1:** Posljednji Hektorov posjet svojoj obitelji prije dvoboja s Ahilejem: Astijanakt na Andromahinim koljenima proteže se da bi dotakao očevu kacigu, 370–360. pr. Kr. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hector_Astyanax_MN_Jatta.jpg#/media/File:Hector_Astyanax_MN_Jatta.jpg)
- Slika 2:** Neoptolem je uhvatio Astijanakta za nogu i njegovim tijelom udara Prijama koji je bačen na žrtvenik Zeusa Herkeja, 520–510. pr. Kr. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Amphora_death_Priam_Louvre_F222.jpg#/media/File:Amphora_death_Priam_Louvre_F222.jpg)
- Slika 3:** Sergej Petrovič Postnikov, *Hektorov oproštaj s Andromahom*, 1863. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Postnikov_ProschGektora.jpg#/media/File:Postnikov_ProschGektora.jpg)
- Slika 4:** Giorgio de Chirico, *Hektor i Andromaha*, 1917. (<https://www.wikiart.org/en/giorgio-de-chirico/hector-and-andromache-1912/>)

